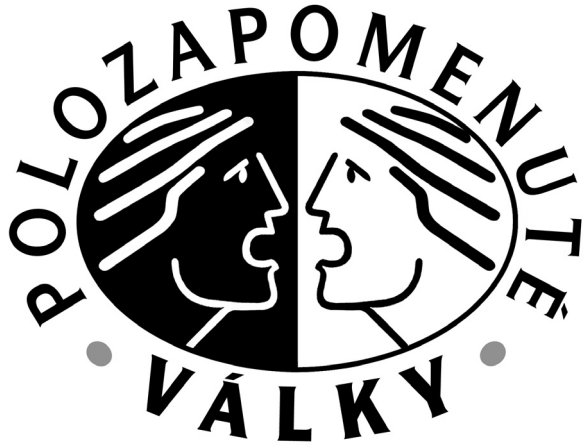

POLOZAPOMENUTÉ
EDICE
**Polozapomenuté
války**
VÁLKY

POLOZAPOMENUTĚ
VÁLKY

EDICE

IVAN BROŽ

Husajn kontra Chomejní

IRÁCKO-ÍRÁNSKÁ VÁLKA
1980-1988

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Autor a Nakladatelství Epoque děkují
Svazu českých a moravských výrobních družstev
za podporu vydání této knihy

Copyright © Ivan Brož, 2007

Cover © Karel Kárász, 2007

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2007

ISBN 978-80-87027-12-7

„Novým prvkem dnes je, že je stále obtížnější od sebe oddělovat izraelsko-palestinský problém a problém Iráku a Íránu. Ani Spojené státy, ani Izrael nemají potenciál prosadit na Blízkém východě jednostranné řešení. Možná existují lidé, kteří klamou sami sebe a mylně si to myslí.“

Zbigniew Brzezinski (Lidové noviny, 11. srpna 2006)

OBSAH

Úvod	11
I. Irák začíná válku	27
II. Karta se obrátila.....	81
III. Válka tankerů.....	123
IV. Íránci dobývají poloostrov Faó.....	167
V. Diplomacie zájmů a zbrojní byznys.....	217
VI. 1988 – poslední fáze války	263
Doslov	307
Chronologie.....	315
Grafy	334
Literatura	337

Úvod

Napjatý vztah mezi Irákem a Íránem – dvěma regionálními mocnostmi v Perském zálivu – doprovázený vzájemně nedůvěřivými pohledy přes dělicí linii tvořenou řekami Tigridem a Eufratem a někdy i přímými bojovnými střety, se vyznačuje značně dlouhým trváním. Přinejmenším sahá až k ranému rozkolu v islámu, mezi sunnitským Bagdádem a šiitským Teheránem, pokud jde o náboženský svár. A také je možno říci, že představuje pokračování starého osmansko(arabsko)-perského konfliktu, který byl trvale a systematicky přiživován i chováním velmocí a nesčetynými sváry o vymezení hranic v průběhu celého 20. století.

Obě země mají pestré složení obyvatelstva a koneckonců ani z hlediska náboženství, i když jsou obě islámské, nejsou úplně totožné. Ve druhé polovině 20. století je podle odhadů z celkového počtu asi 23 milionů obyvatel Iráku asi 77 % Arabů, 19 % Kurdů a o zbylá čtyři procenta se dělí Turkmeni, Íránci a Syřané. V Íránu žije v té době asi 45 milionů lidí, z nichž většinu tvoří Peršané (52 %) a hodně je také Ázerbájdžánců (24 %), zatímco z ostatních menšin je nejvíce Kurdů (9 %) a Gilamců (5 %). Pokud jde o náboženství, tak struktura v obou těchto sousedních zemích ukazuje, že v Iráku se k šiitskému islámu hlásí asi 57 % obyvatel a k sunnitskému kolem 40 %, přičemž křesťané a další tvoří zbývající tři procenta. V Íránu mají šiité drtivou většinu (93 %), ale jsou zde i sunnitě (6 %).

SUNNITĚ A ŠÍITĚ

V této souvislosti nutno ještě jednou připomenout, že v islámu se rozlišují dva hlavní směry – sunnitský a šiitský, které se vyvíjely (a zřejmě i nadále vyvíjejí) podle změn sociálních podmínek a které ovlivňují i výklad dogmat, stejně jako kult a vysvětlování různých společenských, vědeckých a kulturních jevů. Sunnitě jsou muslimové, kteří po smrti proroka Mohameda^{*)} v roce 632 uznali za nástupce Abú Bakra, jehož pokládají za nejbližšího Mohamedova přítele. Mimochodem, obchodník Abú Bakr byl otcem Aiše, která se stala druhou manželkou

^{*)} Pro účely této publikace se autor a nakladatel řídili jednotným výkladem arabských a perských jmen osob, zeměpisných míst a dalších pojmů, které bývají v praxi vykládány několika způsoby či nuancemi.

Mohameda, když jeho první žena Chadžída zemřela. Své označení sunnitě odvozují od arabského výrazu sunna (zvyk, cesta) používaného pro způsob Mohamedova života. Ve většině muslimských zemí mají sunnitě převahu.

Sunnitě uznávají nejen korán, ale i „posvátnou tradici“, která obsahuje vyprávění (hadísy) o činech Mohameda a jeho výročí. Sunnismus býval oficiálním náboženstvím arabského chalífátu. Sunnitský islám, k jehož vyznavačům se hlásí drtivá většina muslimů na světě, nemá žádné formální duchovenstvo, nýbrž učence a právníky. Ti pak nabízejí nezávazný výklad islámského práva a tradic.

Šiitský islám, arabsky Šíiat Alí, aneb Přívrženci Alího, je druhý největší směr v islámu. Představuje po sunnitských muslimech druhou nejpočetnější složku islámu (asi 20 % všech muslimů) a v některých zemích (Írán, Irák, Jemen, Ázerbájdžán) tvoří většinu. Jejich směr vznikl v důsledku následnických sporů po Mohamedově smrti. Založili jej přívrženci Alího ibn Abi Taliba, jenž byl současně bratrancem Mohameda a manželem jeho dcery Fátimy. Domáhali se zvolení Alího chalífou, tedy vůdcem s tím, že následníkem by měl být někdo v dědické linii. Proto uznávají z přímého počtu potomka Alího celkem 12 imámů. Imám byl původně představitelem muslimské obce, ale později se tento titul přenesl na všeobecně uznávaného znalce a učitele koránu s tím, že u šiitů jde o vůbec nejvyššího duchovního činitele. Podle šiitského výkladu se narodil poslední, dvanáctý imám roku 873, ale pak se někam záhadně vytratil. Údajně se má na světě znovu objevit jako spasil. Jeho příchod zajistí podle Alláhovy vůle vítězství šiismu na celém světě a nastane zlatý věk, období sociální rovnosti a spravedlnosti. Učení o „skrytém imámovi“ a jeho nadcházejícím příchodu v roli spasilce má věřícím vnuknout myšlenku na nutnost trpělivého očekávání své odměny a oddaného snášení všech životních potíží. Nutno ovšem vidět, že šiité stejně jako sunnitě uznávají posvátnost koránu, poslání Mohameda a tradiční muslimské obřady. Ale do jisté míry se od sunnitů odlišují ve výkladu dogmat. Jsou mystičtější a drží se přesvědčení, že v tělech imámů sídlí prorocká duše Mohameda a věří v převtělování duší. Existence dvou směrů v islámu bývala v dějinách nezřídka využívána pro rozněcování vzájemné nenávisti. S jistým zjednodušením by se snad mohlo hodit přirovnání, že jde zhruba stejně velký (nebo

naopak malý) rozdíl, jako mezi katolíky a protestanty s tím, že šíité mají (ale jen pro takto vykonstruované srovnání) poněkud blíže ke katolicismu – nejvyšší imám zastává v podstatě stejnou roli jako papež a šíitská hierarchie má podobné znaky jako katolická.

Alí proti volbě Abú Bakra sice protestoval, ale nepodnikal žádné kroky k tomu, aby se sám uchopil moci. Nakonec se roku 656 skutečně chalífou stal, ale už o pět let později byl zavražděn cháridžovským povstalcem. Cháridžisté byli extremisté, kteří Alímu vytýkali jeho smířlivost s Umájjem, konkurentem na post chalífy. K moci se pak dostala dědičná dynastie Umájjovců a islámské rozštěpení dospělo ke svému završení. Alího hrob v iráckém Nadžáfu je jedním z nejsvětějších míst šíitského islámu.

Co k tomu dodat? Určitě tolik, že nebylo nijak snadnou záležitostí nastoupit po někom, kdo byl považován za proroka a fakticky i za politického představitele. Když se pak stal vedoucím obce Abú Bakr, začala expanze islámu, kterou jeho následující chalífové ještě umocnili. Využili zejména slabosti perské říše a Byzance. A za necelých třicet let došli až do Libye na západě a do Střední Asie na východě, přičemž se cestou ještě zmocnili Egypta, Sýrie a Iráku. Nesmírná kořist jen ještě více prohloubila napětí mezi Mohamedovými dědici, hlavně mezi Alím a příslušníky klanu z Mekky, kteří – jak již shora uvedeno – nakonec zvítězili. Centrem islámské říše, která se pak rozpínala od Španělska až k hranicím Indie, se nejdříve stal Damašek, ale za Abbásovců, vzdálených potomků Mohamedova strýce, se hlavní město přeneslo do Bagdádu.

PRVNÍ KONTAKTY S NAŠÍ ZEMÍ

Dějiny arabského Iráku navazují na historii starobylé Mezopotámie, kterou Arabové ovládli po vítězství nad perskými Sásánovci, přičemž Abbásovský chalífát dosáhl největšího rozkvětu na počátku 2. tisíciletí, kdy Mezopotámie opět náležela k nejvyspělejším oblastem světa. Po vpádu Mongolů v roce 1258 došlo ke zničení Bagdádu a nastalo období chaosu. Když se země po jistém čase vzpamatovala, postihla ji další pohroma. Jejím původcem byl obávaný tureckotatarský vládce Tamerlán – přezdíváný „Timur Chromec“ – jenž v roce 1401 dobyl Bagdád,

kde zmaskaroval 20 tisíc lidí. Území dnešního Iráku pak bylo v roce 1534 připojeno k osmanské říši.

Írán, jak známo, byl od starověku jedním z nejvýznamnějších civilizací a kulturních center Asie a vůbec světa. Stručný historický nástin říká, že rivalita a zápasy o pohraniční území se nejvýrazněji vztahují k 16. století, které se vyznačovalo ostrými střety osmanské říše s perskou říší Sáfijovců. Irák tehdy tvořil nejvýchodnější provincii osmanské říše, zatímco Írán představoval jádro perské říše.

První kontakty regionu, o němž je řeč v této publikaci, s naší zemí měly pravděpodobně perskou pečeť. Podle jedné odvážné hypotézy vycházející z řady analýz archeologických nálezů z hradišť Velkomoravské říše v Mikulčicích (Radoměřský, Havlík, Klanica) mohli se Peršané objevit už v 7. nebo 8. století až v oblasti Pohanska u Břeclavi, Mikulčic u Hodonína, Dolních Dunajovic a Moravského Sv. Jána a být zde ještě před založením Velkomoravské říše. Údajně šlo o členy družiny posledního Sásánovce, kterým se po porážce od Arabů v roce 637 podařilo uprchnout z Persie, aby pak na své dlouhé cestě přes Turkménistán, kolem Kaspického moře a jihoruskou stepí, dorazili až na Balkán a pak přes dnešní západní Slovensko na jižní Moravu.

Ale o prvních písemně doložených kontaktech s regionem, který je kolébkou budoucích moderních států Íránu a Iráku, se naši předkové dovídají především z historických spisů velmi cenné vypovědací hodnoty. Autorem jednoho z nich – latinsky psaného cestopisu *Odoricus de rebus incognitis* – je Odoricus Boemus, aneb Oldřich z Furlánska (1286–1331), italský františkánský mnich a cestovatel, údajně potomek českého vojáka z posádky krále Přemysla Otakara II., jež vyjadřovala tehdejší příslušnost Furlánska (historické území v severovýchodní Itálii a dnešním Slovinsku) k českému státu. V letech 1318 až 1330 podnikl jako papežský vyslanec cestu do Asie a mimo jiné navštívil Tabríz, Bagdád a Hormuz. Byl tedy v přímém kontaktu s místy, která představují jak Irák (Bagdád), tak Írán (město Tabríz na severovýchodě dnešního Íránu a íránský hornatý ostrov Hormuz v Hormuzských úžinách v Perském zálivu.) Mezi českými prvotisky je rovněž překlad díla Bernharda Breidenbacha *Život Mahomedův*, který vydal plzeňský tiskař slovenského původu Mikuláš Bakalář v roce 1498. O mocné Persii se naši předkové dovídali i posléze, vždyť u pražského dvora Rudolfa II.

působily v prvním desetiletí 17. století hned čtyři za sebou následné diplomatické mise šáha Abbáse Velikého. Pravda, šlo jim o uzavření spojení proti osmansko-tureckému výboji, ale jejich pobyt se u nás nicméně setkal se značným ohlasem a probouzel zájem o Persii – od nejstarších civilizačních památek v Persipolu až po osobnost Omara Chajjáma (1048–1131), perského učenca, matematika a básníka, jenž obohatil světovou poezii svým slavným *Čtyřverším*. A naopak zprávy o Čechách a o ochotě společně čelit osmanské expanzi mohl u perského dvora podávat Štefan Kakaš, jenž na příkaz Rudolfa II. z Prahy odjížděl 27. srpna 1602. Naši předkové ovšem měli jisté informace také o zemi, kde se dnes rozkládá Irák. Již ze Starého zákona se přece mohli dovědět o biblickém Babylónu – městu, kde pyšní lidé stavěli věž až do nebe a Hospodin jim zato zmátl řeč – nebo o Ninive, připomínající rezidenci asyrských králů a o dalším biblickém městě Ur, kde vznikl i slavný *Epos o Gilgamešovi*. A nelze zapomínat, jak velký kus záslužné práce pro vzájemné poznávání vykonal Jan Amos Komenský. Svědčí o tom mimo jiné i kapitola *Wíra Mahometská* v jeho knize *Orbis pictus* (1658), kde stručně seznamuje s islámem, přičemž jistě není nezajímavá zmínka, že muslimové „se dělí na sunnity (Turci) a šiity (Peršané), a že Arabové jsou „starožitný národ... chválu mají pro střídmost“.

IRÁK V MODERNÍ DOBĚ

Irák pak zůstal pod nadvládou osmanské říše až do roku 1918, kdy nad ním byla Společností národů vyhlášena takzvaná mandátní správa, která byla svěřena Velké Británii. O tři roky později se Irák stal konstituční monarchií. V roce 1932 byl sice formálně vyhlášen nezávislým státem, ale přitom i nadále zůstal fakticky závislým na Velké Británii. Za druhé světové války se v Iráku angažovala poměrně vlivná proněmecká skupina se stranou Ichá (Bratrství) reprezentující protibritsky orientované šejchy, statkáře a kupce a část důstojnického sboru, která se nazývala „zlatý čtverec“, podle čtyř velících generálů v jejím čele. V dubnu 1941 se tyto reakční kruhy pokusily o povstání s cílem spojit se s německými vojsky pronikajícími na Kavkaz a dále na jih do ropných oblastí, ale byly odraženy britským vojenským zásahem. Po druhé světové válce prestiž irácké monarchie krále Fajsala II.

a jeho premiéra Núrího as-Saída stále klesala. Nepomohla ani skutečnost, že v roce 1955 bylo z iniciativy amerického ministra zahraničí Johna Fostera Dullese vytvořeno vojenskopolitické seskupení běžně označované jako Bagdádský pakt (Velká Británie, Turecko, Irák, Írán a Pákistán). O tři roky později, 14. července 1958, se organizaci iráckých Svobodných důstojníků vedené plukovníkem Abdal Karímem Kásimem (1914–1963) a inspirované příkladem Násirova egyptského režimu podařilo provést státní převrat. Král Fajsál II. i premiér Núrí as-Saíd byli zabití a Irák se stal republikou. V irácké revoluci, která měla řešit základní politické, sociální a hospodářské problémy země ve prospěch širších vrstev obyvatelstva, se však brzy objevily nové krizové jevy. Hlavní vinu za ně nesly Kásimovy ambice být všemocným diktátorem, jeho snahy o ovládnutí Kuvajtu a surové potlačování iráckých Kurdů, kteří se ústy svého předáka Mustafy Barzáního hlásili o právo na národní sebeurčení a územní autonomii. Po svržení Kásima (1963) se do čela země dostala jedna ze soupeřících skupin uvnitř armády vedená plukovníkem Abdal Sálimem Árifem, kterého pak v roce 1968 při puči organizovaném nacionalistickou stranou Baas (Strana arabské socialistické obrody) sesadil generál Ahmad Hasan Bakr (1914–1982).

ÍRÁN V MODERNÍ DOBĚ

Podobně jako Irák, ani jeho východní soused, nazývaný až do roku 1934 Persií, se ve svém vývoji od slavné éry ve starověku do moderní doby, také netěšil příliš velké samostatnosti, i když si formální nezávislost do určité míry zachovával. Ale zejména na počátku 19. století se tato země musela podrobovat koloniálním mocnostem, v první řadě zájmům Velké Británie a Ruska. Navíc se stále výrazněji projevovala sociálně ekonomická krize, jejíž podstatou bylo přežívání parazitního asijského feudalismu. Naftové koncese ve prospěch britských obchodníků, pokrývající dvě třetiny území státu, stejně jako nerovné půjčky poskytnuté ruskými bankami na pomezí 19. a 20. století, dostávaly zemi do polohy pouhého dodavatele bavlny pro ruský průmysl, opia vyváženého Angličany do Číny a koberců do světa. Poměry se nezlepšily ani po první světové válce, ba spíše naopak, zemi začala probíhat nespokojenost a bouře, což zapříčinila i anglo-iránská smlouva z 9. srpna 1919,

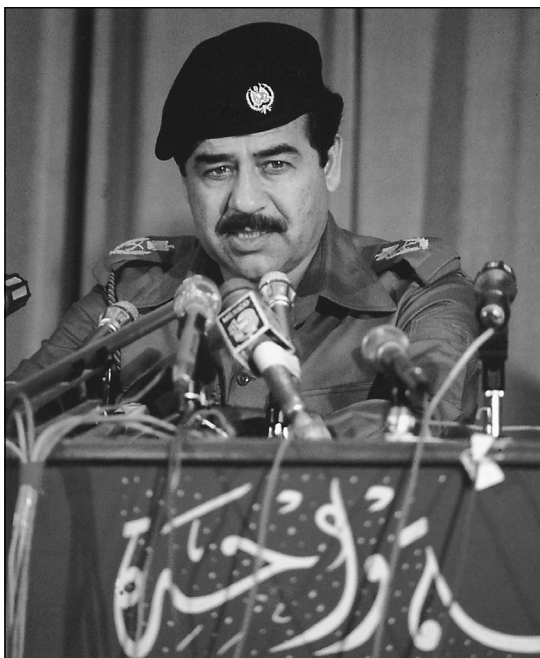
na jejímž základě se britští poradci domáhali hlavního slova v řízení policie, armády a řady ministerstev. Teheránská vláda se tím dostávala do úplné finanční závislosti a dokonce slibovala Britům předávat i další koncese, například na železnice. V okamžiku vyvrcholení vnitropolitické krize provedl generál Rezá-chán (1878–1944), velitel perské kozácké brigády, státní převrat. Nová vláda sice anulovala smlouvu s Londýnem, ale sociální poměry nechala v podstatě beze změny. Vítězný generál se soustředil jen na posilování své osobní moci, což se mu podařilo měrou vrchovatou, když nakonec sesadil šáha Ahmada z dynastie Kádžárovců, která v Persii vládla nepřetržitě téměř 130 let, a sám se nechal 12. prosince 1925 v medžlisu (parlament) prohlásit šáhem Rezou Pahlavím. A podobně jako část irácké politické reprezentace, i šáh od poloviny třicátých let spolupracoval s německými nacisty a po vstupu spojeneckých armád v srpnu 1941 do země (sovětská armáda na severu, britská na jihu), musel abdikovat ve prospěch svého syna, kterým byl budoucí šáh Muhammad Rezá Pahlaví (1919–1980) a odejít do zahraničí. Skončil v Jihoafrické unii.

Nový šáh se přitom snažil o dvojjedinou hru. Na jedné straně považoval vládu jen za svoji jakousi poradní instituci, což dokázal již v roce 1952, když nechal zavřít svého ministerského předsedu Muhammada Mosaddeka, jenž se dostal se šáhem do konfliktu, neboť svým rozhodnutím zestátnit iránské národní ropné zdroje vyvolal velký rozruch v USA a Velké Británii. Na straně druhé si připisoval zásluhy za nesporně velké zisky z těžby ropy, které usnadňovaly hospodářský rozvoj země a prohlašoval se také za iniciátora „bílé revoluce“, jejímž smyslem měla být pozemková reforma ve prospěch malých a středních rolníků, boj s negramotností, účast dělníků na zisku a změny ve volebním řádu. Ale v roce 1967 jen přilil příslovečný olej do ohně, když se nechal korunovat jako šáhinšáh, aneb „král králů“. Íránská veřejnost viděla a na vlastní kůži cítila rozpor mezi šáhovými slovy a činy, zejména proto, že proti narůstajícímu odporu šiitského náboženského hnutí a zastánců pokrokových změn i v oblasti politické nasazoval stále silněji svoji tajnou policii, obávanou Savak. Když pak Írán v druhé polovině roku 1978 zaplavila obrovská vlna stávek, šáha postihl osud jeho otce, protože musel odejít do exilu, lépe řečeno cestoval z jedné země do druhé podle toho, jaké nálady tam vůči jeho osobě zrovna převládaly.

Nejdříve pobýval na pozvání egyptského prezidenta Anwara Sadata v Egyptě, pak odešel do Maroka, odtud na Bahamy a do Mexika. Chvilí byl se souhlasem prezidenta Jimmyho Cartera na léčení v USA, ale podobně jako Chomejní v Iráku, i on se zde stal nepohodlným a tak se vrátil do Egypta, kde 27. července 1980 zemřel.

SADDÁM HUSAJN

Jaká byla v této době situace v Iráku a Íránu? A jací vůbec byli hlavní protihráči, kteří stáli v čele obou zemí? Tedy irácký prezident Saddám Husajn a o 35 let starší íránský ajatolláh Ruholláh Chomejní? První z obou těchto mužů se narodil 28. dubna 1937 v severoiráckém městě Tikrítu. Byl sirotkem, kterého tvrdě vychovával strýc, jenž sloužil jako armádní důstojník. Na mladém Saddámovi zřejmě zanechala obtisk jeho životní filozofie, podle které prý udělal Alláh pouze jednu chybu a sice, že „stvořil Židy, Peršany a mouchy“. Vzdělání měl Saddám jen

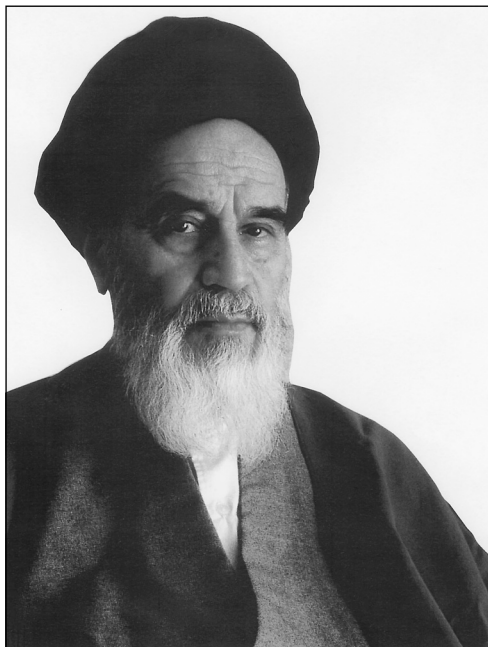
Saddám Husajn

průměrné, nepřijali ho ani na vojenskou školu, ale zato oplýval nadprůměrnými ambicemi. Svědčí o tom i ten fakt, že již ve svých jedenadvaceti letech se jako člen nacionalistické strany Baas dobrovolně přihlásil do skupiny, která se v roce 1959 pokusila (neúspěšně) o atentát na prezidenta generála Abdula Karíma Kásima. Jakmile bylo vyhlášeno pátrání po atentátnících, jmenovitě i s podrobným popisem, tak Husajn uprchl a útočiště našel nejdříve v Sýrii a pak v Egyptě, kde vystudoval střední školu a v roce 1961 zahájil studium práv na káhirské univerzitě, které však nedokončil. Když byl v roce 1963 Kásim při puči zabit, Husajn se vrátil a okamžitě se začal velice angažovat ve straně Baas. Po státním převratu v roce 1968, kdy tato strana převzala moc, se Saddám Husajn vyšvihl do role číslo 2. Jakmile prezident Bakr v roce 1979 odstoupil, tak se Saddám Husajn dnem 16. července téhož roku stal nejvyšším šéfem v zemi. Jinak řečeno, ujal se všech hlavních rolí najednou – role iráckého prezidenta, generálního tajemníka strany Baas a předsedy Rady revolučního vedení v jedné osobě. A hned se patřičně projevil. Dvacet činitelů bývalé vlády bylo okamžitě odsouzeno v zinscenovaném procesu „za velezradu“ – údajně ve prospěch Sýrie – a zastřeleno. Také „vděk“ zemi, která novému prezidentovi v nejtěžší době poskytla azyl. Husajn zavedl mimořádně přísný režim. Sám nesnesl sebemenší odpor, nikomu nevěřil a nevynechal ani jediný možný prostředek, později dokonce i chemických zbraní, k likvidaci svých politických protivníků. Zároveň si potrpěl na gigantománii svého kultu. Jak se pravilo v jedné z průpovědek jeho odpůrců: „V Iráku je 34 milionů hlav: 17 milionů Iráčanů a 17 milionů portrétů Saddáma Husajna.“ Na freskách v Bagdádu se nechal vypoodobnit jako neporazitelný beduínský jezdec. Zřejmě se považoval za nového Nabuchodonosora, či Saladina, když se pokoušel utvrdit svoji legitimitu systematickými odkazy na slavnou minulost, třeba i vydáním příkazu vybudovat znovu starověký Babylon.

AJATOLLÁH CHOMEJNÍ

Druhý z obou protagonistů irácko-iránského konfliktu, Ruholláh Chomejní, jenž se narodil 24. října 1902 v provincii Chomejn, byl po násilné smrti otce (zabitého jako účastníka boje proti císařskému režimu) rovněž tvrdě vychováván. Ale nikoli strýcem, jak tomu

bylo v případě Saddáma Husajna, nýbrž tetou, která mu systematicky vštěpovala, že zásady islámu lze uskutečnit pouze bojem s nevěřícími. Chomejní se hluboce věnoval studiu koránu a záhy se stal jeho vášnivým učitelem. Od roku 1927 přednášel islámské právo v Kommu, ale zároveň svoji duchovní činnost velice razantně spojoval s politickou aktivitou. Byl nejen horlivým stoupencem „džihádu“, tedy „svaté“ války proti jinověrcům, ale stejně tak zaujatým zastáncem obrany utlačovaného před egoistickými zájmy utlačovatelů. Proto kritizoval dynastii Pahlaví, kterou představoval nejdříve shora zmiňovaný šáh Rezá Pahlaví a pak jeho syn Mohammad Rezá Pahlaví. Chomejní vystupoval velmi odvážně, když se stavěl do čela protimonarchistického odporu vůči nedemokratické šáhově vnitřní politice. Jeho slova ostré kritiky na adresu šáhova režimu ve všech oblastech – od politické až po kulturní – vyvolávala natolik velký šáhův hněv, že byl nejdříve v roce 1963 uvězněn. Šáh si ovšem přece jen nemohl dovolit kvůli světovému veřejnému mínění odsoudit tak oblíbeného muže, a tak se

Ajatolláh Chomejní

ještě v tomtéž roce Chomejní odebral do exilu v Turecku. Po roce se objevil ve svatém městě Nadžáfu v Iráku, kde již žila jeho rodina. Zde vydal manifest, který nazval „Za islámskou vládu“ a ve kterém silnými slovy zkritizoval praktiky nekolonialismu a vykořisťovatelské zájmy velkých západních monopolů a jejich politické reprezentace. Chomejního názory, šířené mimo jiné i kazetami, vyvolávaly všude velký zájem a respekt. Avšak irácké vedení, zejména Saddáma Husajna, taková popularita, navíc šíitského duchovního, začala zneklidňovat. Husajn v tomto ohledu našel spojence v sunnitských duchovních, takže v říjnu 1978 byl Chomejní nucen se již potřeťi vydat do exilu. Tentokrát do Francie. Hlavní stan si vybudoval na pařížském předměstí Neu-*phle-le-Château*, odkud rozesílal do světa své náboženské i politické výzvy. Díky svému charisma velkého revolucionáře, nebo spíše vizi-*onáře*, si rychle získával sympatie v kruzích francouzských liberál-*ních politiků* a naivních intelektuálů. Velkou podporu mu poskytoval například Michel Foucault (1926–1984), psycholog a filozof, profesor na *College de France*. Tento známý reprezentant filozofického struk-*turalismu* a postmoderní filozofie byl proslulý tím, že se angažoval ve prospěch opozice v Brazílii, sovětských disidentů a polské *Solidarity*, tedy těch sil, které se v důsledku nedemokratického uspořádání ve svých zemích, nemohly svobodně rozvíjet.

1979 – ISLÁMSKÁ REVOLUCE V ÍRÁNU

Mezitím v Íránu narůstalo napětí. K jeho hlavním příčinám patřil stále se zostřující rozpor mezi nebetyčně rostoucími příjmy z exportu ropy na jedné straně a nesplněnými očekáváními iránské chudiny a středních vrstev na straně druhé. Do stále většího kontrastu se dostávala nízká životní úroveň většiny obyvatelstva s luxusem elity a skupin, kterými se kolem svého dvora obklopol šáh Rezá Pahlaví. Pověstné ucho u džbánů, tentokrát naplněného petrodolary, se nakonec utrhlo. Přetlak v důsledku vystupňované sociální polarizace v iránské společnosti pak našel počátkem roku 1979 svůj přirozený ventil v revoluci.

Chomejní se vrátil do vlasti. Jeho letadlo z Paříže přistálo v Teheránu 1. února 1979 a ručička hodin nemilosrdně odepisovala poslední dny monarchie. Proti dosavadnímu šáhovu premiérovi Šahpúrovi

Bachtjárovi, jenž odmítal Chomejního návrat a opíral se o armádu, byl postaven Mahdí Bazargán (1907–1995), známý revolucionář a odpůrce šáhova režimu. To se stalo 5. února, ale již 8. února davy lidí na pokyn duchovních vyšly do ulic v bílých turbanech na znamení svého odhodlání položit život za věc islámské revoluce. Jejich pochod doprovázela hesla, z nichž nejhlasitější znělo „Smrt Bachtjárovi!“ Pak přišel 11. únor a s ním průvod asi 100 000 lidí v Teheránu, do něhož armáda začala střílet. Dav se sice rozptýlil do okolních ulic, ale ve svých důsledcích to bylo jen poslední píchnutí do vosího hnízda. Lidé se rozlítli a začali stavět barikády. I když byl vyhlášen zákaz vycházení, revoluce se šířila rychlostí blesku, takže během pouhých dvou dnů padly všechny císařské instituce, od kasáren a správních budov až po paláce. S rozbřeskem 12. února 1979 nastal soumrak monarchie, která trvala 2500 let.

Ale definitivní konec šáhova režimu nastal až 30. března 1979, kdy bylo všelidovým hlasováním rozhodnuto o vzniku nového státu. Do moderních dějin vstoupil jako Džomhúrije Islámije Írán, Íránská islámská republika. Navenek držely moc ve svých rukách „revoluční výbory“, ale ve skutečnosti hlavní slovo měli nejvyšší náboženští představitelé v čele s ajatolláhem Chomejním, kteří zavedli morální řád ovládající celou íránskou společnost. Byl to systém, který se v mnohém takřka vracel ke středověku. Umožňoval například revolučním tribunálům vynášet urychlené rozsudky smrti a jejich okamžité provedení. Zakazoval „špatně uvažující“ noviny. Bojkotoval laické intelektuály. Diskriminoval ženy. Dogmaticky vynucoval striktní dodržování koránu od příkazu ženám chodit na veřejnosti v pytlovitém černém oděvu „čádor“ až po likvidaci „nábožensky nečistého“ mraženého masa.

Chomejní postupně soustředil do svých rukou nejen nejvyšší duchovní moc, nýbrž i vliv na moc světskou. Prosadil se samozřejmě i v zahraniční politice. Jejím krédem byla jeho výzva muslimům na celém světě, aby zakládali islámské republiky. A v této souvislosti do slova zuřivě apeloval na irácké sousedy, aby svrhli „toho malého sata- na“ Saddáma Husajna. Irák a Írán se tak začaly dostávat do osudového soukolí, které nevěštilo nic dobrého. Z popudu Chomejního byl v červnu 1980 prezidentem Íránské islámské republiky zvolen Abdul Hasan Bání Sadr (1933), absolvent ekonomické fakulty Teheránské univerzity a vědecký pracovník Ústavu pro sociální vývoj. Nepatřil k duchovním,

protože Chomejní si nepřál, aby klerikové zastávali vládní funkce. Ale byl to jeho člověk. Bání Sadr se už jako dvacetiletý angažoval ve prospěch politiky technokratického premiéra Muhammada Mosaddeka, sám pak byl za odpor k šáhovu režimu dvakrát uvězněn (1961 a 1964) a když odešel do exilu v Paříži, tak se zde setkal s Chomejním a těsně s ním spolupracoval. A byl to právě on, kdo Chomejního doprovázel při jeho návratu ze zahraničního exilu do Íránu. Stal se také prvním ministrem zahraničních věcí Chomejního éry a plnil přesně linii svého duchovního vůdce.

NEPŘÍTELEM JE IRÁCKÝ „SATAN“

Chomejní žil v přesvědčení, že jedná podle pokynů Alláha, aby na zemi nastolil mír, sociální spravedlnost a dobro. Také určoval, co a kdo je nepřítelem islámu. Za tyrana byl v jeho režimu od samého začátku pokládán nejen šáh, nýbrž i shora zmiňovaný „satan“ Saddám Husajn. Když v únoru 1979 poslal ajatolláh Mohamed Bakír Sadr z Nadžáfu blahopřejný telegram Chomejnímu, tak v něm neopomenul zdůraznit, že „také ostatní tyranové čeká den zúčtování“. Bylo nad slunce jasnější, že mezi řádky byli za „tyrany“ považováni baasističtí činitelé ze sousedního Iráku, zejména Saddám Husajn.

Chomejní současně umožnil, aby jeho stoupenci krok za krokem vymýtli z veřejné scény všechny opoziční strany a hnutí. Ale i on měl problémy s jednotným postupem svých přívrženců. Jestliže bezprostředně po islámské revoluci prim hrála trojice ajatolláhů – Chomejní, Telegání a Madarí – tak již brzy mezi nimi vypukly rozpory. Například Telegání kritizoval Chomejního z liberálně demokratických pozic a snažil se zmírňovat dodržování středověkých pravidel koránu. Ale právě tento vysoký duchovní činitel v září 1979 náhle zemřel. Ajatolláh Madarí, původem z Ázerbájdžánu, se dostal s Chomejním do sporu kvůli metodě odstranění šáhova režimu a zejména kvůli nové islámské ústavě, neboť požadoval jen částečnou revizi stávající ústavy. Chomejní označil Madarího za „agenta imperialismu“ a tak není divu, že i tento ajatolláh se přestal objevovat na veřejnosti. Pak se objevila nová „trojka“ ajatolláhů ve složení Chomejní, Beheští a Chalchalí. Druhý z obou těchto vlivných mužů žil v exilu v Hamburku, zatímco o třetím je zná-

mo, že byl – kromě údajného léčení na psychiatrii – soudcem, který snad dokonce asistoval při popravě Amira Abbáse Huvejdy, neprávem obviňovaného muže, jenž byl předsedou vlády ještě ze šáhova režimu.

Dramatický a hlavně nevyzpytatelný vývoj íránského revolučního roku 1979 se podepsal i na osudu samotného prvního revolučního premiéra. Mahdí Bazargán byl upřímným zastáncem revolučních změn ve své vlasti. Jako odborník se vzděláním z pařížské techniky École Centrale des Artes et Manufactures, jenž za druhé světové války dobrovolně vstoupil do francouzské armády a bojoval proti německým nacistům, se po návratu z Francie stal vedoucím katedry strojního inženýrství na teheránské univerzitě. Díky svým technickým a manažerským schopnostem byl po znárodnění Brity ovládané íránské petrochemie v roce 1951 jmenován tehdejším ministerským předsedou Muhammadem Mosaddekem vůbec prvním ředitelem znárodněné National Iranian Oil Company. Po pádu Mosaddekovy vlády založil Hnutí za osvobození Íránu a za šáhova režimu byl několikrát vězněn. Bazargán tedy měl obrovský kredit a byl zcela přirozeně považován za jednu z vůdčích osobností demokraticky liberálního tábora v íránské revoluční frontě. Stavěl se proti výstřelkům revolučního kvasu, jakými bylo například vytvoření takzvaného Shromáždění expertů nebo použití termínu „islámská republika“ v oficiálním názvu státu. A tak není divu, že se právě kvůli takto zaujímanému postoji dostává do konfliktu se špičkami duchovních a nakonec i se samotným Chomejním. Nakonec byl donucen už 5. listopadu 1979 rezignovat. Ale zůstal poslancem v íránském parlamentu, kde se brzy stal vůdcem politického subjektu, přejmenovaného na Hnutí za svobodu, což byla fakticky jediná oficiálně uznávaná opozice.

I. Irák začíná válku

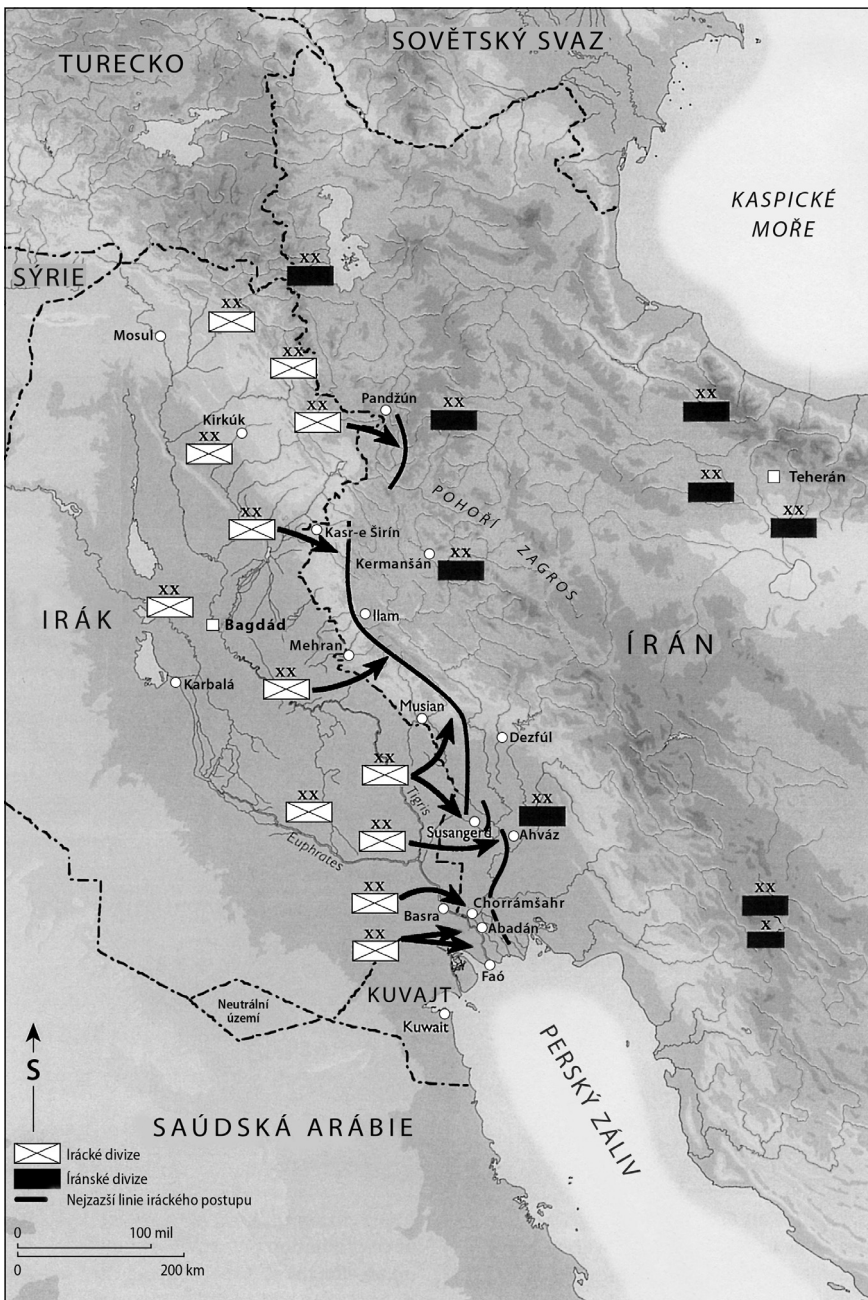
„Irák nyní považuje celé povodí řeky Šatt al-Arab, které tvoří jižní hranici s Íránem, za své území, a vyhlašuje nová nařízení pro plavbu na této řece. Všechna plavidla musejí od nynějška plout po Šatt al-Arabu se vztyčenou iráckou vlajkou a podřídit se iráckým navigačním nařízením. Šatt al-Arab, ústící do Perského zálivu, na svém levém břehu hraničí s iránskou provincií Chúzestánem, kterou Irák považuje za arabskou oblast, uzurpovanou Íránem ve dvacátých letech. Irák požaduje vrátit pod iráckou svrchovanost rovněž tři ostrovy Malý Tumb, Velký Tumb a Abú Tumb v Hormuzských úžinách.“

Tak znělo prohlášení iráckého ministerstva zahraničních věcí, které bylo vydáno 21. září 1980. Od jeho vydání uplynulo jen pár hodin, když Irák v noci na 22. září 1980 zahájil válku proti Íránu.

BEZPROSTŘEDNÍ PŘÍČINY VPÁDU IRÁKU DO ÍRÁNU

Írácké vedení se domnívalo, že má několik pádných důvodů k invazi do Íránu. V první řadě to byly obavy Saddáma Husajna z možného rozšíření nepokojů iráckých šíitů, kteří byli z východu povzbuzováni Teheránem, aby rovněž v Iráku vyvolali islámskou revoluci. Bagdád se také obával, že by to ve svých důsledcích mohlo rovněž povzbudit kurdské Iráčany usilující o odštěpení a vytvoření nezávislého Kurdistanu. To by samozřejmě baasistický režim sice nepřipustil, ale také by v takovém případě nezabránil občanské válce. Proto nesnášenlivý a netrpělivý Husajn ze svého pohledu diktátora spatřoval pro své egoistické zájmy jediné řešení. A tím byla likvidace morálního a materiálního zdroje inspirace možné vzpoury iráckých šíitů, za který jednoznačně považoval Chomejního režim. Tedy režim, který živil politický islamismus, směsici radikálního nacionalismu a představ o vyvolenosti šíitů s tím cílem, aby se právě z takové politiky stal fenomén celého regionu.

Bagdád vycházel ve své ofenzivní strategické koncepci z jednoduchého předpokladu. Pád šáha a revoluční chaos v takto oslabeném Íránu vytváří příznivé klima k tomu, aby se Iráčané zmocnili oblastí s arabskou menšinou při jižní hranici Iráku tvořenou tokem Šatt al-Arab, tedy v iránském Chúzestánu, kde jsou bohatá naleziště ropy.

22. září 1980: Irácká armáda na devíti místech útočí a vstupuje na irácké území. Začíná osmiletá válka.

OZBROJENÉ NEPŘÁTELSTVÍ MEZI IRÁKEM A ÍRÁNEM

Konflikt se stupňuje

BAGDÁD/TEHERÁN 22. září [zr] — Irácká vláda nařídila podle zpráv západních tiskových agentur v pondělí svým ozbrojeným silám, aby prováděly «odstraňující útoky» na vojenské cíle v Íránu. Tyto zprávy se odvolávají na informace irácké agentury INA.

Írák zároveň obvinil Írán, že stupňuje letecké, pozemní a námořní útoky v otevřenou válku. Toto obvinění obsahuje prohlášení Rady revolučního velení, které podepsal prezident Sadám Husajn a které bylo zveřejněno v rozhlase. V dokumentu se uvádí, že irácké letouny intenzivně bombardují irácké pobřežní oblasti a že Írán uzavřel svůj letecký prostor pro civilní dopravu a vyhlásil všeobecnou mobilizaci.

Podle údajů zahraničního tisku obsadil Írák v tomto ozbrojeném konfliktu, jehož rozsah a intenzita se zjevně stupňují, asi 200 čtverečních kilometrů území v irácké provincii Dijala, jež sousedí s nepřítelství iráckou ropnou provincií Chúzestán.

Mezinárodní ústav pro strategické studia v Londýně ve své studii soudí, že obě zneoprátené země disponují následujícími ozbrojenými silami: Irák armádou 242 250 mužů, 2650 tanků, 347 bojových letadel, 12 rychlými raketonovými čluny, 12 rychlými torpédovými čluny a dalšími vojenskými plavidly. V případě Íránu si studie není jista přesnosti svých údajů. Uvádí, že do roku 1979 bylo v této zemi 240 000 vojáků ozemních sil, 1985 tanků, 445 bojových letadel. Námořnictvo mělo tři křižáky, čtyři fregaty, deset rychlých raketonových člunů a další plavidla.

Je zřejmé, že jde o poltovářňobný konflikt, který se stupňuje do nezdoucího dramatu. Nelze mít v žádném případě za to, že by sloužil zájmům lidu obou zemí. Zásvěžení svárá šířící nepřítelství byly vždy taktickou kolpáskami a imperialismu, jak neklamně dokazují historici-

ké zkušenosti s pokusy monopolistického kapitálu ovládat cizí země a jejich zdroje. V nejnějnější situaci, kdy americký imperialismus otevřeně vystoupil s nárokem na kontrolu oblasti Perského zálivu a jeho přírodních bohatství a kdy jednota antimperialistických sil je aktuálnější víc než jindy, je obzobřen konflikt mezi Irákem a Íránem nesporně bolestným a tragickým zausazím vývoje v této části světa.

□

Írák oznámil, že jeho letectvo v pondělí podniklo nálety na řadu letišť v Íránu. Irácké Rada revolučního velení vydala prohlášení, v němž se uvádí, že letouny iráckého vojenského letectva bombardovaly letiště Mahrabád u Teheránu a letecké základny v Širázu, Bušéhru, Tabrizu a Isfahánu. Další jejich útoky byly zaměřeny na vojenská zařízení u měst Dezfúl a Ahváz v ropné provincii Chúzestán a na letiště Omíd u města Ágha-džár.

Írácký náboženský představitel hajatolislám Mohammad Ali Chomejni potvrdil v rozhlasevno projevu, že irácká letadla zaútočila na teheránské letiště a na další letecké základny v zemi. V Teheránu bylo nazemno zatěmání a provoz na civilním mezinárodním letišti zastaven.

Komuniké společného štábu francouzských ozbrojených sil, které vyzval teheránský rozhlas, uvedlo, že írácké námořnictvo potopilo v pondělí několik přístavních měst Bušéhru čtyři irácké raketonové čluny a írácké dělostřelctvo zasadilo těžké údery

«objektům podél hranic» Podle komuniké bylo při pondělních náletech na íránské území několik iráckých letadel sestřeleno.

□

Íránský prezident Bání Sadr týden oznámil v teheránském rozhlase, že šest z iráckých letadel, která v pondělí zaútočila na deset základen v Íránu, bylo sestřeleno. Při obráně mahrabádského letiště u Teheránu ztratil Írán dvě stíhačky. Bání Sadr dále řekl, že íránské vojenské letectvo podniklo úspěšný odvety útok na dvě irácké letecké základny.

Váček íránské revoluce tmám Chomejni vydal v pondělí prohlášení,

v němž obvinil Irák, že vede válku proti všemu Islámu.

Kuvajtský list Al-Vatan v pondělí napsal, že americká válečná plavidla, křižující v Perském zálivu se začala přibližovat k oblasti bojů mezi Íránem a Irákem.

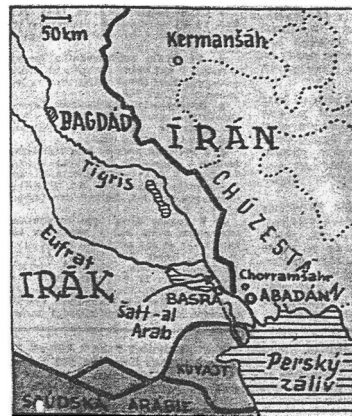
Hluboké znepokojení nad konfliktem mezi Irákem a Íránem - vyslovil generální tajemník Ligy arabských států Sádí Kibí. Řekl, že události hrozí přerůst v otevřenou válku mezi oběma zeměmi, a zdůraznil, že arabské státy jsou pro to, aby vztahy mezi Irákem a Íránem byly založeny na vzájemném nevšímání do vnitřních záležitostí.

Agentura AFP oznámila, že veškeré telekomunikační spojení Íránu s ostatním světem bylo v pondělí přerušeno.

□

Írácké vojenské letectvo podniklo v pondělí odpoledne druhou vlnu bombardovacích náletů na vojenská zařízení v Íránu. Oznámilo to večer komuniké vrchního velení iráckých ozbrojených sil.

NEW YORK — Generální tajemník OSN Kurt Waldheim sleduje s hlubokým a rostoucím znepokojením zhoršující se vztahy mezi Íránem a Irákem, prohlásil v pátek mluvčí OSN. Waldheim se obává, že nebezpečná situace v této citlivé oblasti může mít vážné a nepředvídatelné důsledky, a vyzývá vlády obou zemí, aby projevily maximální zdrženlivost, aby uplatnily od dalších ozbrojených akcí a řešily svůj spor jednáním. (ČTK)

Československý tisk 23. září 1980 sděluje, že 22. září začala irácko-íránská válka

Husajnovým úmyslem zřejmě nebyla vyloženě totální válka s cílem dobýt Írán, ale obsazení úzkého pásu zmiňovaného území podél irácko-íránské hranice, což mělo ovšem vyřešit ještě další Husajnovy strategické zájmy. Bagdád by svým vojenským vítězstvím objektivně přivodil i pád Chomejniho, aniž by musely irácké tanky dojet až do Teheránu nebo do svatého města Kommu. Takto posílený Irák by se pak stal hlavní „mocností“ v Perském zálivu. Svým zesíleným vlivem by zřejmě přinutil také syrskou baasistickou stranu, aby se podrobila jeho politické autoritě. A v neposlední řadě to v Husajnovi a jeho okolí vyvolávalo také aspirace stát se nakonec dominantní silou v celém arabském světě.

CÍL: CHÚZESTÁN

Záhy poté, když se v červenci 1979 dostal Saddám Husajn k moci, začal „propracovávat“ svoji strategii tažení proti Teheránu za účelem prevence před domácí krizí vyvolanou hnutím šíitů. Ostatně se v tomto smyslu otevřeně vyjádřil, když na shromáždění členů strany Baas, prohlásil, že Chúzestán může představovat nejlepší obrannou linii před povstáním iráckých šíitů. Chúzestán se ovšem nachází, jak již řečeno, v jihozápadním Íránu.

A jak ubíhaly měsíce, týdny a vlastně i jednotlivé dny, tak se neodbytně vnucovala otázka o invazi, ale nikoli, zda k ní dojde, ale kdy ji Husajn spustí. Vše nasvědčovalo tomu, že by to mělo být ještě před listopadem 1980, tedy před termínem prezidentských voleb v USA. Vysvětlení mělo svoji logiku. Nedalo se totiž vyloučit, že by se mohl nový americký prezident snažit o urovnání krize s rukojmími. O co tehdy vlastně šlo? Jednalo se o zřetelný projev agresivity nového teheránského režimu na jedné straně a zranitelnost Washingtonu na straně druhé, když asi 500 „studentů“ z řad fundamentalistických militantů během okázalé protiamerické demonstrace 4. listopadu 1979 napadlo velvyslanectví USA v Teheránu a zajalo 65 zde působících amerických občanů jako rukojmí. Írán byl ochoten všechny zajaté občany USA propustit, ale požadoval vydání šáha, jenž se tehdy nacházel na léčení a pod ochranou ve Spojených státech. Tím to nekončilo, neboť Teherán ještě chtěl dosáhnout návratu majetku šáhovy rodiny a uvolnění státních účtů, které byly během irácké islámské revoluce zmrazeny v bankách v USA a v dalších západních zemích. Vyjednávání se nesetkalo se žádným výsledkem. Nakonec se americký prezident James Carter rozhodl pro riskantní a málo nadějný vojenský pokus o osvobození rukojmí. Akce proběhla ve dnech 24. a 25. dubna 1980, ale zkrachovala už ve své první fázi, kdy americké vrtulníky měly přistát v poušti nedaleko Teheránu. Jedna z helikoptér se zřítila, přičemž přišlo o život osm amerických vojáků. Teprve 20. ledna 1981, tedy až po nástupu nového amerického prezidenta (Ronalda Regana), byli teheránští rukojmí propuštěni.

A tak se dále rozvíjel negativní vztah mezi Teheránem a Washingtonem. Podle Chomejního a jeho přívrženců to byl kulturně imperialistický vliv Západu, v první řadě USA, který narušoval iráckou

islámskou identitu. A na druhé straně to byla zase arogance těch vlivných amerických kruhů, které nehodlaly vzít v úvahu specifický postoj po staletí se formující tradiční persko-šíitské mentality hrdých a nekompromisních Íránců, kteří vždy úporně hájili své zájmy vůči jakémukoliv vnějšímu tlaku.

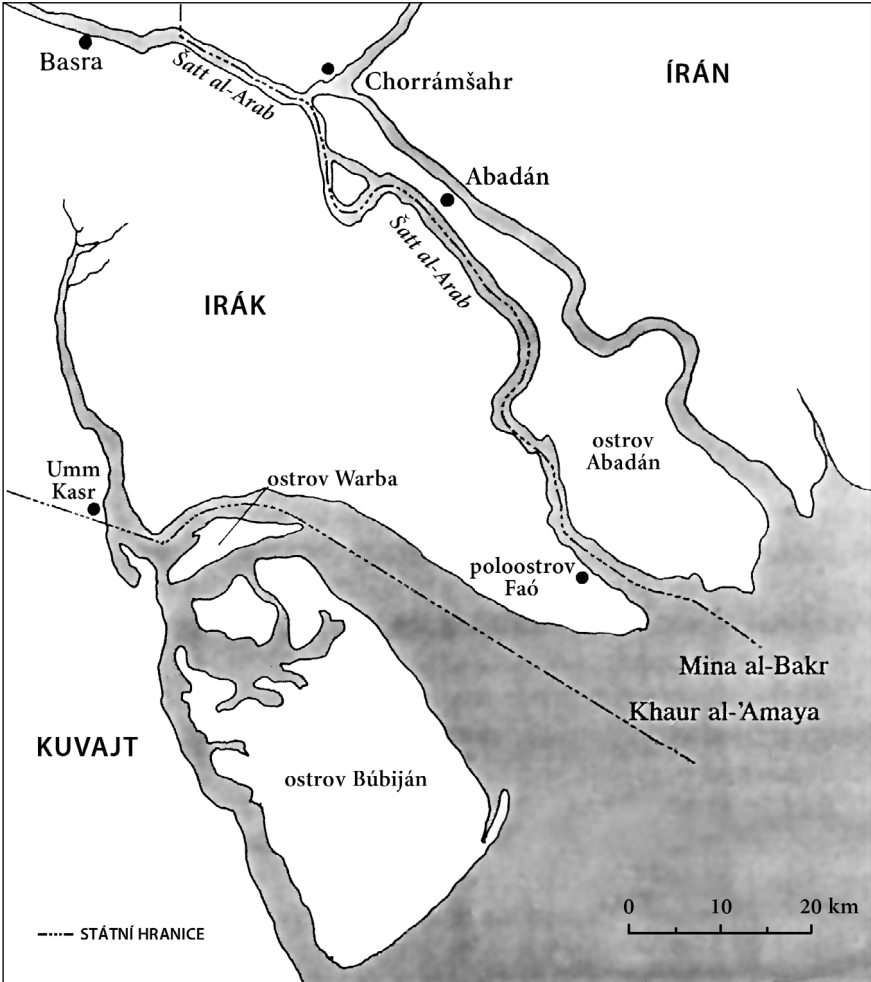
Tento postoj samozřejmě nehodlal brát v potaz ani Husajnov režim, ale nicméně nervozita kolem rukojmí, stejně jako napětí mezi Teheránem a Washingtonem, jenom hrály do jeho karet. Osvobození zajatých Američanů ještě do voleb v USA, stejně jako případné obnovení normálních americko-iránských styků, by Husajna bezděčně připravily o šanci zaútočit na Írán v době, kdy se tato země znelíbila Washingtonu a dalším západním metropolím.

Husajn i Chomejní se jako osobnosti se zvláštním charismatem silně podíleli na ovlivňování běhu událostí, které těsně předcházely válce. Oba byli neústupnými muži silné vůle, které vůbec nebylo snadné nějak či něčím zastrašit. Oba absolutně věřili ve své doktríny a v sebe samé. Ale jejich zkušenosti se lišily a samozřejmě stáli v čele odlišných režimů. Chomejní měl všechny důvody, aby byl přesvědčen o svém charisma, ale společenský systém, který formoval, se nacházel teprve v počáteční fázi, zatímco o Husajnovi bylo možno říci, že je jako dobře naolejovaný státní a partajní mechanismus omývaný penězi a důvěrou. Kromě toho se irácký vůdce mohl do jisté míry opírat i o jistý druh spolupráce s nedávno sesazenými a v iráckém exilu žijícími iránskými politickými činiteli a vojenskými odborníky. Ti znali nejednu klíčově důležitou informaci jak o zákulisí nového režimu, tak i o stovkách významných lidí, kteří k Chomejnímu žádnou velkou láskou neoplývali. Bagdádský vůdce měl tedy pocit, že pro nadcházející střetnutí s Teheránem se v jeho prospěch vychýlil nejen poměr vojenských sil, nýbrž i možnost konečného vyřešení samotné diplomatické otázky číslo jedna, jakou představovala problematika zvaná Šatt al-Arab.

KDYŽ SE ŘEKNE ŠATT AL-ARAB

Koryto této řeky, která vzniká soutokem Eufratu a Tigris a je dlouhé asi 193 kilometrů, než vyústí do Perského zálivu, tvoří hranici mezi Irákem a Íránem. Zejména pro Irák nabývala s hospodářským rozvo-

jem a rozmachem obchodu stále většího strategického významu, protože skrze její vody má Irák jediný přístup k moři. U jejích břehů leží irácká Basra a iránský Abadán. V dějinách kvůli tomu proběhl ne jeden konflikt, ale také nastala období, kdy převážil hlas diplomatů. Svědčí o tom i první známá dohoda mezi osmanskou říší a Persií o společné správě tohoto toku z roku 1639. Hranice ovšem byly stanoveny jen mlhavě, a tak smír většinou závisel jen na libovůli jednotlivých

Šatt al-Arab a přístup Iráku k vodám Perského zálivu

místních náčelníků, nakolik byli ochotni se podílet na společném užívání této vodní cesty.

Další četné spory pak zase na čas uklidnila dohoda z roku 1847. Situace se však znovu rozjitřila, takže byly nakonec obě strany pod mezinárodním tlakem řízeným z Londýna fakticky donuceny souhlasit s dokumentem, který v roce 1913 vystoupil v platnost pod názvem Konstantinopolský protokol. Na jeho základě byla také ustavena mezinárodní dozorčí komise, ale s příchodem první světové války se vše opět vrátilo do neuspořádaného stavu, aby potom byla – opět pod tlakem Velké Británie – 7. července 1937 podepsána další dohoda. Irák musel například souhlasit s tím, že v délce šesti kilometrů před iránským městem Abadánem, významným petrochemickým centrem s přístavem na levém břehu Šatt al-Arab, bude irácko-iránská hranice na řece probíhat podle principu zvaného „thalweg“. Obecně se jedná o hraniční linii stanovenou v duchu podélného profilu. Samotný pojem pochází z němčiny (thal = údolí, weg = cesta) a vyjadřuje průměrnou hodnotu spojení nejnižších bodů po celé délce koryta řeky nebo údolí. Na všech ostatních úsecích Šatt al-Arab platila dosavadní a britskými experty uplatňovaná zásada „low water mark“, tedy vymezení hranic podle označení nejnižšího stavu vody, což v praxi znamenalo, že hranice u iránské strany kvůli mělčí vodě byla bližší k iránskému území. Nebylo pochyb, kdo stál za právě takovou diplomatickou úpravou. Vždyť zrovna v Abadánu byly postaveny rafinerie mocné společnosti Anglo-Persian Oil Company. Ovšem na druhé straně nutno vidět, že stejná korporace s převažujícím britským vlivem vlastnila ropné vrty i na severu Iráku. Výsledkem těchto vzájemně se prolínajících vlivů pak bylo ustanovení, že Šatt al-Arab musí být otevřený pro plavbu lodí ze všech států. A to se zase nelíbilo Iráku, jehož představitelé pak stále tvrdili, že byli k takové dohodě donuceni.

Ano, byl to právě zděděný problém obecné tvorby hranic jak v Iráku, tak v Íránu (Persii), jakožto výsledek „štabních cvičení“ britských, francouzských a ruských kartografů, jenž už v minulosti přivodil oběma zemím těžké problémy pro druhou polovinu 20. století. Stejně tak na bedrech Iráku a Íránu spočívala tíha břemene jejich fakticky nedokončeného úsilí úplně se vymanit se závislosti na cizích mocnostech. I když se dokázaly v průběhu 20. století zbavit koloniální poroby, ne-